
LITERÁRNÍ ŽIVOT PRVNÍ REPUBLIKY PRO ŠIROKÉ PUBLIKUM?

ŠÁMAL, Petr – PAVLÍČEK, Tomáš – BARBORÍK, Vladimír – JANÁČEK, Pavel a kol, *Literární kronika první republiky. Události, díla, souvislosti*, Praha: Academia – Památník národního písemnictví – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2018.

MARTIN ŠPAČEK

Předloňské stoleté výročí založení Československé republiky dalo vzniknout obsahově i formálně (více jak 500 stran, formát A4) monumentální publikaci *Literární kronika první republiky*. Kniha je produktem spolupráce tří vědeckých pracovišť, a to Ústavu pro českou literaturu AV ČR, Památníku národního písemnictví a Ústavu slovenskej literatúry SAV. Vedoucí postavy celého projektu, Petr Šámal, Vladimír Janáček, Tomáš Pavlíček a Vladimír Barborík, daly dohromady 36členný tým převážně bohemistů, ale také slovakistů, germanobohemistů, ukrajinistů a hungaristů.⁽¹⁾ Ti publikaci stihli dokončit přibližně za rok a půl, tedy v hektickém tempu, jež bylo dáno neúprosně se blížícím výročím.⁽²⁾

Kronice se dostalo na literárněvědné poměry značné pozornosti v neoborových sdělovacích prostředcích; o jejím vzniku informovala Česká televize, rozhovor s autory přinesl Český rozhlas (Vltava) i slovenský RTVS (Devín), mimo veřejnoprávní oblast o knize referoval ku příkladu *Respekt*, *Deník N* či slovenská *Pravda*.⁽³⁾ V dosavadních ohlasech je

1 Šámal a Janáček se mohli opřít o nedávnou (2015) spolupráci na podobně rozsáhlém projektu *V obecném zájmu*, který je věnovaný literární cenzuře v moderní české literatuře.

2 *Literatura tehdy hrála daleko větší roli než dnes, říkají autoři Literární kroniky první republiky*; <https://vltava.rozhlas.cz/literatura-tehdy-hrala-daleko-vetsi-rolu-nez-dnes-rikaji-autori-literarni-7667637> [přístup 17. 3. 2020].

3 *Události v kultuře* 20. 10. 2018; <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097206490-udalosti-v-kulture/218411000121020/obsah/652130-literarni-kronika-prvni-republiky> [přístup 17. 3. 2020].

Kronika přijímána s nadšením a beze zbytku ověřována superlativy („Literární kronika je úžasným počinem jak literárním, tak vydavatelským.“⁽⁴⁾ „Literární kulturu první republiky recenzovaná kniha postihuje mnohostranně, v mnoha roztodivných projevech a v její úžasné šíři.“⁽⁵⁾ „Je to výborně připravená publikace obsahově i graficky.“⁽⁶⁾ „Není [...] pochyb, že se nám [...] dostává do rukou ve všech ohledech zdařilá a cenná publikace“⁽⁷⁾), ba dokonce označována za knihu roku („Literární kroniku první republiky můžeme smelo považovat za knižní česko-slovenskou událost roku.“⁽⁸⁾). Zřejmě také díky tomu byla publikace i přes vysokou prodejní cenu rychle rozebrána a nakladatelství Academia již prodává její dotisk. Klíčová otázka pro náš text je tedy nasnadě – máme skutečně v ruce výjimečně zdařilý literárněvědný počín, jak indikují uvedené recenze a prodeje?

Tvůrci *Literární kroniky první republiky* si vytyčili nelehký úkol, a to vytvoření plastického obrazu literárního dění v období mezi dvěma symbolickými daty, 28. říjnem 1918 a 30. zářím 1938. Inspirováni prací historika Petra Čorneje autoři navíc chtěli přijít s prací „čtenářsky přístupnou“

Literatura tehdy hrála daleko větší roli než dnes, říkají autoři Literární kroniky první republiky; <https://vltava.rozhlas.cz/literatura-tehdy-hrala-daleko-vetsi-rol-i-nez-dnes-rikaji-autori-literarni-7667637> [přístup 17. 3. 2020].

Kultura 2018: Co četla, sledovala a navštívila redakce Respektu; <https://www.respekt.cz/spolecnost/kultura-2018-co-cetla-sledovala-a-navstevovala-redakce-respektu> [přístup 17. 3. 2020].

Kniha roka denníka Pravda 2018: Vítězi v znamení storočnice Československa; <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/495190-kniha-roka-2018-vitazi-v-znameni-storocnice-ceskoslovenska/> [přístup 17. 3. 2020].

4 Hausmanová, Klára. Literární kronika první republiky, in *Český jazyk a literatura*, č. 3, r. 2018–2019, Praha: Fraus, s. 155–156.

5 Lukavec, Jan. *Literární kronika první republiky*; <http://www.iliteraura.cz/Clanek/40701/samal-petr-pavlicek-tomas-barborik-vladimir-janacek-pavel-a-kol-literarni-kronika-prvni-republiky> [přístup 17. 3. 2020].

6 *Kultura 2018: Co četla, sledovala a navštívila redakce Respektu*; <https://www.respekt.cz/spolecnost/kultura-2018-co-cetla-sledovala-a-navstevovala-redakce-respektu> [přístup 17. 3. 2020].

7 Gilk, Erik. „Zdařilý kaleidoskop meziválečné literatury“, in *Bohemica Olomucensia*, č. 1, r. 2019, Olomouc: Univerzita Palackého, s. 253.

8 *Kniha roka denníka Pravda 2018: Vítězi v znamení storočnice Československa*; <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/495190-kniha-roka-2018-vitazi-v-znameni-storocnice-ceskoslovenska/> [přístup 17. 3. 2020].

(10),⁽⁹⁾ s předpokládaným čtenářem v podobě středoškolského učitele.⁽¹⁰⁾ Tento kolektivní projekt je tak ve svých ambicích (nikoliv v předpokládaném čtenáři) v nedávné době srovnatelný snad jen s *Dějiny nové moderny* (Vladimír Papoušek a kol.). Toto srovnání je na místě také proto, že publikace v určitých aspektech připomíná *Dějiny* (1. díl) rovněž kompozičně. *Kronika* je rozdělena na 21 kapitol, které odpovídají 21 letům první republiky. S kapitolami (studiemi) věnovanými jednotlivým rokům, byť jiného období, se setkáváme také ve zmiňovaném první dílu *Dějiny nové moderny*. Oproti *Dějínám* se však každý rok *Kroniky* ještě dělí na tři výkladové oddíly nazvané Události, Dílo a Souvislosti (tak zní také podtitul knihy). Samostatnou obrazovou složku každého roku pak tvoří oddíl nazvaný Z knižní nabídky roku „[...] zprostředkovávající pomyslný pohled do výkladních skříní dobových knihkupectví“ (15) v podobě obálek vybraných knižních novinek.

V úvodním oddílu, Událostech, se nejsilněji uplatňuje kronikový princip vytyčený v názvu publikace; jedná se o podrobné kalendárium literárních událostí daného roku, hojně ilustrované citacemi z dobového tisku. Událostem je obvykle vytyčen odstavec o několika málo souvětích, o něco větší prostor si zaslouží pouze záležitosti dobově významné (např. smrt Aloise Jiráska, 275–276). S něčím podobným se opět setkáváme v *Dějínách nové moderny*, kde je nám představována tabulka vydaných děl v kombinaci s kulturními a politickými událostmi nazvaná jako Plocha času.⁽¹¹⁾ Druhý oddíl *Kroniky*, Díla, seznamuje čtenáře s „[...] umělecky významným literárním dílem, jež v daném roce vyšlo poprvé knižně“ (14). Umělecký přínos je dle autorů *Kroniky* hodnocen z dnešních pozic, přičemž se ve velké části opět uplatňuje kronikářský princip, jelikož nám je předkládáno především dobové kritické i čtenářské přijetí daného díla a krátký medailonek autora. Poslední oddíl,

9 Číslo v závorkách odkazuje na strany recenzované publikace.

10 *Literatura tehdy hrála daleko větší roli než dnes, říkají autoři Literární kroniky první republiky*; <https://vltava.rozhlas.cz/literatura-tehdy-hrala-daleko-vetsi-rolu-nez-dnes-rikaji-autori-literarni-7667637> [přístup 17. 3. 2020].

11 Papoušek, Vladimír a kol. *Dějiny nové moderny, Česká literatura v letech 1924–1934*, 2, Lomy vertikál. Praha: Academia 2014, s. 27.

Souvislosti, funguje nezávisle na přiřazeném roku, jelikož nabízí studie vybraných oblastí meziválečného literárního dění (knihovny, nakladatelství, literatury menšinových národů apod.). Tyto studie se bez výjimek vztahují k celému republikovému období. Nutno podotknout, že jejich umístění k danému roku má v některých případech symbolický význam. Stať o legionářské literatuře je přiřazena k roku 1921, kdy vyšly *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (vybraných rovněž do Díla), rok 1938 je ku příkladu opatřen studií o Československu jako útočišti spisovatelů-exulantů. Články z posledního oddílu by tak mohly bez problému fungovat jako samostatný sborník věnující se literárnímu životu prvorepublikového Československa.

Zmiňované zaměření na středoškolské učitele s sebou nese zjevnou snahu o vyrovnání se s obvyklým pojetím meziválečné literatury (a kultury obecně) na českých školách. Toto pojetí, jež spočívá v naprosté akcentaci českého literárního dění v mnohonárodnostním Československu, se stalo společně s idealizací prvorepublikové periody součástí českého kolektivního vědomí. Kronika chce oproti tomu představit literaturu Československa ve všech jejích národnostních podobách, především tedy vedle české také v německé a slovenské, ale i polské, maďarské či rusínské (11). Tento záměr je implikovaný již samotnou obálkou publikace, kde se nachází tři knihy vydané v češtině, jedna v maďarštině, jedna ve slovenštině a jedna v němčině. Obálka tak rovněž poukazuje na českou většinu a národnostní menšiny, které v meziválečném období koexistovaly v rámci hranic jednoho státu. Literatury jednotlivých národů ČSR zde nejsou představeny jako uzavřené světy, ale jako světy, jež se prolínají, ovlivňují a vedle spolupráce spolu také mnohdy soupeří. Publikace přitom nepopírá dominantní podíl české většiny na meziválečném literárním životě, což se ostatně promítá do výběru reprezentativních děl každého roku (13 z 21 je českých), zároveň však nemarginalizuje literaturu zmiňovaných menšin. *Kronika* neopomíná ani republikovou ideologii čechoslovakismu, která z politiky do literatury prosakovala třeba skrze problematiku překladů, státních cen či cenzuru. Představení úplného bohatství československé literatury, které se promítá do všech tří oddílů *Kroniky*, lze hodnotit jako zdařilé a v rámci dosavadní literárněvědné produkce jako jedinečné.

Vedle snahy o vykreslení multinacionální povahy meziválečného literárního života autoři deklarují snahu o zachycení jeho soudobé podoby, což vysvětluje volbu kronikářské formy. *Kronika* nechce předžvýkávat literární události čelistmi dosavadní badatelské práce, ale chce je co nejvíce přiblížit v čerstvé podobě, skrze tehdejšího vnímání vydavatelů, autorů, kritiků a čtenářů skrze ohlasy v tisku či prodeje.⁽¹²⁾ Vedle snahy o dobový obraz se však zároveň, především do výběru emblematických děl a mozaiky událostí, promítají znalosti dnešních literárních historiků, „[...] kteří tuší, jak se zformoval literární kánon.“⁽¹³⁾ Touto metodou vzniká kontrast mezi mnohdy vlažnou republikovou recepcí a dnešním vnímáním kanonických postav či událostí. Naopak literáti oblíbeni veskrze konzervativním republikovým čtenářstvím (113–114) a kritiky, ověřování cenami a po smrti uctívání okázalými pohřby či pomníky (Heyduk, Brodský, Třebízský, Rais atd.), jsou dnes na okraji zájmu. To se částečně týká i Aloise Jiráska, po únoru 1948 zprofanovaného Z. Nejedlým a L. Štollem, který patřil mezi největší československé literární celebrity. Jiráskův pohřeb v roce 1930 (275–276), jenž se svojí pompou a zájmem veřejnosti dá v polistopadové době srovnat snad jen s pohřbem V. Havla a K. Gotta, ukazuje, jak moc se za devadesát let proměnilo společenské postavení spisovatele. Publikace zde tak opět může úspěšně plnit osvětové poslání a má potenciál měnit či vůbec probudit uvažování laických čtenářů nad dobovou recepcí či genezí literárního kánonu.

V neposlední řadě je třeba bez výhrady chválit grafickou stránku recenzované publikace. Již při pouhém listování nás *Kronika* zaujme povedeným typografickým zpracováním, přehledností a bohatým obrazovým materiálem, jehož shromažďování měl na starosti Tomáš Pavlíček z Památníku národního písemnictví. Ten se nespolehal pouze na domácí (československé) zdroje a neváhal oslovit také vybrané německé a anglické literární archiv,

12 Tato metoda neplatí pro oddíl Souvislosti, který pracuje s nejnovějšími badatelskými poznatky.

13 *Literatura tehdy hrála daleko větší roli než dnes, říkají autoři Literární kroniky první republiky*; <https://vltava.rozhlas.cz/literatura-tehdy-hrala-daleko-vetsi-rol-i-nez-dnes-rikaji-autori-literarni-7667637> [přístup 17. 3. 2020].

od nichž získal ku příkladu rukopis Kafkova *Zámku*.⁽¹⁴⁾ Výsledkem je umně poskládaná mozaika dobových fotografií, rukopisů, karikatur a knižních obálek, která doplňuje textové části Kroniky společně s tabulkami a grafy (např. s dobovým výzkumem čtenosti v knihovnách, 116).

Vedle těchto nesporných pozitiv však také publikace vzbuzuje několik otázek a drobných výtek. Nejpalčivější je především tázání po metodě vybírání díla, které má reprezentovat daný rok. Snadno rozpoznatelné je vyvážení literárních druhů (11 próz, 8 básní a 2 dramata), národnostního hlediska (13 česky, 4 německy, 4 slovensky) i snaha představit díla v českém povědomí málo známá (*Knaben und Mörder* od H. Ungara, *Jégé* od Adama Šangaly nebo *Následník trůnů* od Ludwiga Windera). Pochopitelné a lehce provokační je nezařazení samostatného díla Karla Čapka – opět se zde brojí proti zmiňovaným zaběhlým kolejím středoškolské výuky, kde je K. Čapek A) s první republikou spojen železným poutem a B) umělecká hodnota jeho tvorby je bezvýhradně adorována. *Kronika* dle našeho názoru Čapkovým nezařazením mezi knihy roku chytře polemizuje s B), zároveň ale nijak nepopírá A), spíše naopak. Čapkovi je totiž věnován velký prostor ve zbylých oddílech. Tvůrci *Kroniky* si jsou dobře vědomi toho, že jejich výběr může být napadán, argumentují limitujícími faktory (jen 21 knih a národní hledisko) a šalamounsky vyjadřují lítost nad množstvím nezařazených kvalitních děl, „[...] které by reprezentovaly stejně dobře, ne-li dokonce výmluvněji“ (14). Opět nám tu mohou vytanout na mysl *Dějiny nové moderny*, v úvodu druhého dílu Vladimír Papoušek píše: „Klíčový princip, který určuje způsob práce literárních historiků v této knize a který je shodný s pojetím práce v prvním dílu *Dějin nové moderny*, je tedy dán tím, že nemůže existovat reálná shoda ani na počtu objektů, ale ani na způsobu jejich výběru“.⁽¹⁵⁾ Autoři *Kroniky* vycházeli patrně z obdobných principů, což lze zcela chápat.

14 Ibid.

15 Objekt: „[...] všechny podoby textového materiálů, s nimiž bude historik buď konfrontován, nebo které si sám ke konfrontaci vybere.“ PAPOUŠEK, Vladimír a kol., *Dějiny nové moderny, Česká literatura v letech 1924–1934*, 2, Lomy vertikál, s. 11.

Nehodláme tudíž polemizovat s výběrem textů, ba ho do značné míry považujeme za zdařilý, co nám ovšem vadí, je chybějící informace o tom, proč byly právě tyto texty vybrány a proč jsou považovány za umělecky významné. V publikaci, která má ambici mířit mimo odbornou obec, především mezi učitele, již by vybrané knihy mohli použít ve výuce, bychom takové informace očekávali, zvláště pak u titulů málo známých. Jistě by se zde dalo oponovat deklarací autorů, že podávají především dobový obraz knihy nezatížený současnou literární vědou. Nutno ovšem říct, že tento postup není zcela dodržen u všech vybraných knih a do některých textů pronikají pozdější badatelské závěry. Nejvýrazněji se to projevuje v případě *Výkriků bez ozveny* od Mila Urbana, kde je rozebírána autorova poetika: „Urbanova umělecká originalita, založená podle literárního historika Jána Štěvčeka na expresionistickém vidění konfrontující prvky archaické a moderní [...]“ „Jak napsal Stanislav Rakús, konflikty a napětí se u Urbana rodí z úzkého meze-ného prostředí, v kterém žije rozporuplně chápaný vesnický kolektiv [...]“ (238). Tyto stručné exkurzy osvětlující výjimečnost předkládaného díla nevnímáme jako škodlivé porušení vytyčené metodologie, spíše naopak. Text se stále dominantně věnuje dobovému přijetí románu, ale zároveň vysvětluje, co se na něm oceňuje dnes. Bez podobných exkurzů nebo úvodního slova pak čtenář může ve výběru autorského kolektivu tápat, zvláště pak u děl, jejichž dobové přijetí bylo veskrze kritické. Na příklad u Halasova *Kohout plaší smrt* čteme recenze bědující nad „ubohou kvalitou“ a v závěru se pouze dozvídáme, že měl Halas čtenářsky i kriticky úspěšnější sbírky, ale tuhle měl nejraději (282). V takových případech dle našeho názoru informace, jež by čtenáře nasměrovaly k pochopení výběru, chybí.

Rozdíly v uchopení jednotlivých textů v oddílech Dílo nás může posunout k další klíčové otázce: Je *Kronika*, jež míří mimo odbornou obec, skutečně textem, který je čtenářsky i obsahově přístupný širší veřejnosti? Domníváme se, že z velké části ano, což jsme již také implikovali v prvních pochvalných odstavcích recenze. Z formálního hlediska plní publikace nároky kladené na populárně-naučný text, což se projevuje nejviditelněji volbou lexika. Texty nejsou zbytečně terminologicky zanášeny, složitější terminologie je případně důsledně vysvětlována. Stylistická úroveň textů (myšleny jsou hlavně stu-

die) je na srovnatelně vysoké úrovni, rozdíly mezi jednotlivými autory jsou menší, než by se dalo vzhledem k časovému presu a velkému autorskému kolektivu čekat. To svědčí o dobře fungující redakční práci.

V případě obsahu máme pochybnosti, pokud budeme stále kalkulovat s očekávaným učitelským čtenářem, o něco více. Jejich část jsme již vyjádřili v odstavci věnující se výběru děl. Čtenář-učitel se zkrátka o některých dílech (je jich naštěstí menšina) nedozví dostatek. Vhodným způsobem vedoucí k inspiraci pro výuku je také uvedení klíčových interpretačních otázek (Švejk 87, Zámek 192), který ale opět může nutit k opuštění kronikářského přístupu. Takových podnětů je v *Kronice* pohříchu málo. Na druhou stranu i pouhé dobové recenze nabízejí příležitosti ke srovnávání tehdejší a současné recepce díla ve výuce.

Polemizovat by se dalo rovněž s oddílem Události. Zaznamenání literárních událostí všech proběhlých roků první republiky je zajisté úctyhodný a zásluhný počin, který při své práci mohou využít nejenom studenti bohemistiky, ale i literární historici. Pro učitele je ale probírání se záplavou kusých událostí (často i efemérní povahy) jednotlivých roků vzhledem k časovým i kurikulárním limitům prakticky málo využitelné, leda by se uchýlil k excerpci kanonických autorů a událostí dle rejstříku. Čtení statických útržkovitých záznamů ročních událostí obsahujících desítky vlastních jmen začne v neposlední řadě laika rychle nudit a splývat mu dohromady. Největší potenciál tak skrývají především studie v Souvislostech, které se neдрží předepsaného kronikářského postupu a jsou obvykle hutnými syntézami dosavadního bádání o rozmanitostech literárního života první republiky. Meziválečné literární dění představují v kontextech a plasticky. Za jejich jediný nedostatek považujeme, přepneme-li do hlediska studentů bohemistiky a vědců, neuvedení sekundární literatury, které mohlo figurovat na konci každého textu. Na potenciálního zájemce o téma statí tak čeká mravenčí práce se souhrnným seznamem na konci publikace.

Vraťme se závěrem k otázce, jež jsme si vytyčili na začátku textu: máme skutečně v ruce výjimečně zdařilou literárněvědnou publikaci? V mnoha ohledech ano, *Literární kronika první republiky* si zajisté v první řadě zaslouží chválu, a to především vzhledem k potenciálu pozitivně měnit

obecné povědomí o meziválečné kultuře v Československu. Stěžejní je při tom multinacionální přístup, podoba kroniky, která umožňuje nahlédnout dobový literární život, naplnění požadavků populárně-naučného stylu a povedené grafické zpracování. Zároveň je však kronikářská forma vzhledem k předpokládanému čtenáři (středoškolský učitel) často limitujícím faktorem prvních dvou oddílů (Události a Dílo), jejichž přínos z pohledu tohoto čtenáře považujeme za diskutabilní. Za nejzdařilejší část pokládáme oddíl Souvislostí, v nichž je potenciál publikace rozvinut naplno. *Kronika* je tak bez pochyby povedeným počinem, jenž se podle všeho dostane do řady středoškolských knihoven, a více než důstojným příspěvkem k republikovému jubileu. Zároveň je však škoda, že ta skupina čtenářstva, které je *Literární kronika první republiky* primárně určená, zřejmě zužitkuje jen některé její části.